

Meshk Journal of Religious Music

Araştırma Makalesi | Research Article

📄 Açık Erişim | Open Access

Mevlevî Mukabelesinde Neyzenbaşılık Makamının Fonksiyonu ve Kriterleri

The Functions and Criterias of “Neyzenbasi” in the Mevlevi Order Progress

Emre Işık¹  

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Türkiye



Öz

Büyük mütefekkir ve mutasavvıf Hz. Mevlâna Celaleddin-î Rumi'nin ölümünden sonra, oğlu Sultan Veled tarafından temelleri atılan Mevlevî tarikatı, dini mûsikîmizin, tekke mûsikîsi alanındaki en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Hz. Mevlâna'nın şiir ve mûsikîye verdiği önem, mevlvî tarikatının mûsikî zeminine oturtulmasını sağlamıştır. Mevlevî tarikatı, şiir, mûsikî, sema gibi güzel sanatların üç temel unsurunun ibadette kullanılması esasına dayandırılmış ve günümüze kadar sürdürülmüştür. Her bir tarikatın ibadet biçimine “usûl”, mevlvî tarikatında icra olunan usûl ve zikrin genel adına ise “ayîn” denmektedir. Mevlvî ayinlerinin, Hz. Mevlâna'dan sonra oğlu Sultan Veled'in belli bir disiplin ve kurallar doğrultusunda yeniden şekillendirildiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bu disiplinler doğrultusunda oluşturulan Sema mukabelelerinde, mutrib adı verilen saz heyetleri oluşturulmuş ve bu heyetin içerisinde görev alan mûsikîşinâslara bazı görev ve sorumluluklar verilmiştir. Neyzenbaşılık makamı, bu hususta oluşturulmuş makamlardan bir tanesidir. Araştırmada, mutrib heyeti içerisindeki neyzenbaşı olarak adlandırılan makamı inceleyeceğiz. Tarih içinde neyzenbaşılık hangi ihtiyaçtan doğmuştur, neyzenbaşı olabilmenin başlıca kriterleri ve neyzenbaşının işlevi nelerdir sorularının cevabı, araştırmamızın konusu hakkında bilgiler sunacaktır.

Abstract

The Mevlevî Order was founded by Sultan Veled, the son of the great thinker and sufi poet Hz. Mevlana Celâleddin-î Rumî after his death, constitutes the most important part of our “Lodge Music” which is an important sub-branch of our religious music. Undoubtedly, the importance that Hz. Mevlana has given into poetry and music ensures that the mevlvî order has been based on a musical background. The Mevlevî order led and continued the religious formation of three main branches of fine arts, namely, poetry, music and sama. The sufistic prayers held in dervishlodges (tekke) are usually called as “usûl”, but the Mevlevî prayers are called as “ayîn” (ritual). It is stated within the sources recorded after Hz. Mevlana and his son Sultan Veled reshaped these Mevlevî Ayîns toward some certain discipline and rules. In the Mevlevi rituals, formed according to these disciplines and rules, instrument groups have been created, which are called as “Mutrib” and musicians who take part in these groups have been given some responsibilities and duties within the Sama rituals. Neyzenbashi authorities is one of the authorities on this issue was created. In this study, the information and findings will be given about the position of the “Neyzenbashi” in the Mutrib will be questioned more specifically. The main questions of the study will be: “How the ‘Neyzenbaşı’ position came in sight?”, “What are the criteria of being a ‘Neyzenbashi’ ” and “What are the functions of a ‘Neyzenbashi’ ” And the answers about this questions will be the main subject of this dissertation.

Anahtar Kelimeler Mevlvî Ayini • Neyzenbaşı • Mutrib • Dergah

Keywords Mevlvî Ayin • Neyzenbashi • Mutrib • Dergah



“ Atıf | Citation: Işık, E. (2025). Mevlevî mukabelesinde neyzenbaşılık makamının fonksiyonu ve kriterleri. *Meshk Journal of Religious Music*, 2(1), 62-70. <https://doi.org/10.26650/meshk.2025.0001>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. 

© 2025. Işık, E.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Emre Işık emre.isik@istanbul.edu.tr



Extended Summary

The neyzenbaşı, who plays an important role in the Mevlevî houses, refers to the person in charge of the neyzen who plays the ney during the Mevlevî ritual. This position is also called 'serneyzen' or 'ser-nâyî'. The neyzenbasi is the person who directs the sema people and applies the music in terms of Sufism. However, it should be noted that not every ney blower can be a neyzen and not every neyzen can be a neyzenbaşı. Neyzenbaşı must have reached a certain level not only in musical competence but also in Sufi maturity.

The neyzen, who gives life to the ney by breathing, and the ney, which is made of reeds, are symbols representing the understanding of 'Wahdat-i Body' in Sufism. While blowing the neyzen symbolises the meaning of existence and the way to reach the true essence of man. In this context, the concept of 'decency' in Sufism is also extremely important. Decency has a great influence on human education and is one of the basic principles of Mevlevism. In order for the neyzen to progress on the path of Sufism and reach this position, they must behave in accordance with decency.

To become a neyzenbaşı, a person must be a member of the Mevlevi order and have some inner confidence and knowledge. The neyzenbasi should play an active role in performing musical works and preparing the audience for dhikr and sema. The taksims performed by the neyzen have an important effect on the spiritual state of the listener and their preparation for the sema. Neyzenbashi requires a combination of Sufi knowledge and maturity with musical competence.

There is no precise information about the origins of the position of neyzenbashi; however, the importance given to the ney and music by Hz. Mevlana gives some clues about the historical origins of this position. The role of music in Mevlevism is not only an aesthetic experience but also part of a spiritual journey. The ney symbolises the sense of love and unity within Mevlevism, and this instrument is given a special place in the works of Hz. Mevlana.

The Mevlevi halls functioned not only as places of worship and education but also as music schools. The neyzenbashi, working together with the kudümzenbashi and other musicians, had important duties in music education and ritual performances. The duties of the neyzenbashi include coordinating the whirling dervishes and other musicians, adjusting the rhythmic structure of the music, and performing the taksims during the service.

The neyzenbashi assumes both a musical and a spiritual role. In the ney taksims performed during the Mukabele, the neyzenbasi must display a competence that appeals to the audience. While the ney carries a deep symbolism in Turkish music, the neyzenbaşı's taksim and musical expression create the atmosphere of the sema. The neyzenbashi should not only reveal an external aspect of the music but also a spiritual depth.

Neyzenbashi has a deep place in the Mevlevi tradition. Neyzenbaşı is a special title that requires both a technical musician and a mystical maturity. Therefore, in order to become a neyzenbaşı, not only musical skill but also a mystical depth and knowledge are required. While the ney is an important symbol of the Sufi journey, the role and competence of the neyzen is an integral part of this process. The emergence and development of the neyzenbashi position in Mevlevîhanes holds an important place in our cultural heritage as an area where musical tradition and Sufism are intertwined.

In this study, the concepts of 'neyzen' and 'neyzenbaşı' in Mevlevîhanes, the competences they gained on the path of Sufism and their roles in music are emphasised. In addition, the historical development of the neyzenbaşı position, its organisational structure in Mevlevism and the necessary criteria of this position are discussed in detail.

GİRİŞ

Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled dönemlerinden başlayarak tarikatın yapısı gereği sürekli üst düzey yöneticilerle yakınlık içinde gelişip büyüyen ve yayılan Mevlevîlik, XVII. asra kadar gerek Çelebiler gerekse diğer tarikat mensuplarıyla bu özelliğini devam ettirmiş, vezirler, beyler ve paşalar tarafından inşa edilen Mevlevî dergâhlarının da etkisiyle, XVII. asırdan itibaren adetâ bir devlet müessesesi halini almıştır. (Küçük, 2000, s.29) Neyzenbaşılık makamı da bu müessesenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Günümüz dünyasında, herhangi bir organizasyon (devlet, şirket v.b.) içerisinde bir makama biçilen maddi değer, o makamın sistem içerisindeki önemini belirtmede etkin bir faktördür. Bu organizasyonlarda gelir düzeyinin yüksekliği,

makamda bulunan kişilerin sahip olduğu özelliklerle doğru orantılıdır. Araştırmamızda daha da ayrıntılı olarak ele alacağımız dergah kayıtları incelendiğinde, neyzenbaşılık makamına vakfedilen gelirler, dergah içerisinde bu makama gösterilen değeri de gözler önüne sermektedir. Mevlevîliğin kurulduğu XIII. asırdan itibaren XX. asıra kadar geçen zaman incelendiğinde, gerek Hz. Mevlana'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği, gerek sosyo-kültürel etkilerin sağlamış olduğu gelişim, Mevlevî tekkelerinin dünyanın birçok bölgesine yayılmasını sağlamıştır. Sayıları yüz kırka ulaşan dergâhların her birinde neyzenbaşının mevcudiyeti göz önüne alındığında, ilk aşamada yüz kırka yakın neyzenbaşının, yüzyıllar içerisinde daha da fazla sayılara ulaştığı gerçeği göz ardı edilemez. Ancak bu makamın başına getirilecek bir neyzenin belli özelliklere sahip olması gerekliliği de bilinen bir gerçektir. Bu hususta üzerinde durulması gereken konu, neyzenbaşılık, neyzenbaşılık makamının kuruluş amacı, önemi ve tayin yoluyla atama sağlanan neyzenbaşılık makamının fonksiyonları ve kriterleridir.

Neyzenbaşı

Mevlevîhanelerde, Âyîn sırasında çalan neylerin başında bulunan neyzeneye verilen unvandır. “Serneyzen” ve “ser-nâyî” de denmiştir. (Öztuna, 1990, s. 299) Neyzenlik mesleğinde ileri gitmiş ve Konya Mevlânâ Dergâhında bulunan çelebi tarafından tayin olunmuş neyzenler bu makama layık görülmüştür. Mevlevî âyininde mutrib heyetinde sayıları diğer sazlara göre bir hayli fazla olan neyzenlere başkanlık ve hocalık eden, aynı zamanda kudümzen başından sonra mutrip heyetinin de başı olan neyzeneye, neyzenbaşı denilmiştir. (Erguner, 2002, s.45) Her ne kadar tanım içerisinde ney üflemenin yeterli olduğu algısı oluşsa bile Mevlevîliğe göre, her ney üfleyen, neyzen değildir. Her neyzen de neyzenbaşı olamaz. Neyzenbaşı, hem ney icrasında, hem de tasavvuf açısından belli bir olgunluğa erişmiş olmalıdır. Neyzen, kamışlıktan koparılıp, olgunluğa erişmesi için kurutulan ney kamışı gibi olgunlaşmalı, kâmil insan olma yolunun yolcusu olmalıdır. Neyzen, neye nefes vererek, kamışa hayat veren kişidir. Hayatın asıl kaynağı olan yaratanın bir suretini temsil eder. Bu temsiliyetin anlam kazanabilmesi için neyzen, tasavvuftaki “Vahdet-i Vücut-Vahdet-i Mevcud” öğretisinin gösterdiği gibi, “nefsinden arınarak Mutlak ile bütün” olmalıdır. Bu bağlamda tasavvufun en önemli unsurlarından birisi olan “edep” kavramından da bahsetmeden geçemeyiz çünkü Tasavvuf bir “edeb” işidir. İnsan eğitime önem verilen tasavvuf dergâhlarının hemen hepsinde görünen bir yere “Edep ya Hu” sözünün yazılı olduğu levhanın mutlaka asılması, tasavvufun edep konusundaki hassasiyetini açıkça göstermektedir. Nitekim Şems-i Tebrizi'nin dediği gibi “Âdemoğlunun edepten nasibi yok ise insan değildir. Âdemoğlu ile hayvan arasındaki fark budur. Gözünü aç ve gör ki bütün Allahü Teâlânın kelâmının manası, âyet âyet edepten ibârettir” sözü ve yine Yunus Emre'nin: “İlim meclislerinde aradım, kıldım talep/ İlim geride kaldı ille edep ille edep/ Edep bir tâc imiş nur- i Hudâ'dan/ Giy ol tâci emin ol her belâdan” dizeleri ile ifade ettikleri gibi, bu yolda her şeyden üstün olarak “edep” kavramını ön planda tutmuşlardır. Bu nedenle “neyzen” ve dolayısı ile “neyzenbaşı” da tasavvufun gerektirdiği “edebi” taşıyor olmalıdır. Tasavvufun gerektirdiği edebi haiz olmuş bir neyzenin neyzenbaşı olabilmesi, aynı zamanda ney icra etmedeki üstün özellikleri ile de doğru orantılıdır. Neyzenbaşı üflediği ney ile sema ehlini semaya yani zikre hazırlamalıdır. Baş taksimin manâsını dinleyen zümreye hissettirebilecek duyguyu ve kabiliyeti taşıyor olması gerekmektedir. Zira Ebû Hafs Şihabüddin Sühreverdi, Avarifü'l-Meârif isimli eserinde, tasavvuf bilgini Ebû Nasr es-Serrac'ın (ö. M.988) sema ehlini derecelendirirken şu ifadeleri kullandığını belirtmiştir;

“Sema ehlinde bir grup vardır ki, dinledikleri şeylerde Cenab-ı Hakk'ın kendilerine yapmış olduğu hitap ve işaretlere yönelirler. Bir diğer grup, dinledikleri şeylerde hallerine, makamlarına ve vakitlerine uygun işaretler bulunan manalara yönelirler.” (Sühreverdi, 1999, s.236)

Buradan anlaşılacağı üzere sema ehlinin dinledikleri, kendisini Allahu Teâlâ'ya yönlendirecek ve O'nu zikrettirecek etkiye sahiptir. Semada yapılacak olan ve baş taksim olarak adlandırdığımız ney taksimi de



sema ehlinde bu etkiyi yaratacak ve kişiyi semaya ve dolayısı ile zikre hazırlayacak nitelikte olmalıdır. Bu durumda, neyzenbaşı edebi ve icrası ile yukarıda saydığımız özellikleri haiz olması gereklidir diyebiliriz.

Neyzenbaşılığın Ortaya Çıkışı

Neyzenbaşılığın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda yazılmış bir kaynak esere rastlamak mümkün olmamıştır. Ancak, Hz. Mevlana'nın neye ve mûsikîye verdiği önem, Mevlevîliğin olduğu tarihlerdeki mûsikî yapısı, Mevlevîlikte adap ve erkân, vb. unsurlar göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuçlar, neyzenbaşılığın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda ipuçları vermektedir.

Neyzenbaşılık makamını incelemeyen önce ney sazının felsefesi hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; Hz. Mevlana'nın neye yüklediği kutsiyetle birlikte ney; mûsikî ve aşkın sembolü olan Mevlevîlikte en önemli yeri teşkil etmektedir. Hz. Mevlana'nın Mesnevi isimli eserinin ilk onsekiz beyitinde neyden bahsedilmekte ve ona kutsî anlamlar yüklenmektedir. “Dinle neyden, bak neler söyler durur, dertlerinden, ayrılıktan dem vurur” şeklinde şerh edilen ilk beyit, bütün Mesnevi yorumcuları tarafından, ayrılıklardan şikâyet eden ve kamışlıktan koparıldığı günden beri aşk ve hasret ateşiyle yanıp tutuşan ney'in, elest bezmindeki bir oluşu ve benzersiz bir mûsikî gibi hatırlanan “elestü birabbikûm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabını özetleyen İnsan-ı Kamîl'i temsil ettiği görüşündelerdir. Kamışlık ise özyurttur, birlik ve bekâ âlemidir. Bir hadîs-i şerifte; “Hubbu'l-vatan mine'l-îmân” (Vatan sevgisi îmandandır) buyruluyor. Bu hadîs-i şerifin ilk bakıştaki yüzeysel anlamı; insanın doğup büyüdüğü, yetiştiği yerler olan dünyevî vatanına duyduğu özlemdir. Aslî vatan olan Hak indindeki vatana olan hasret ve sevgi ise hakiki imandır. (İnançer, 2014, s.30) Böylece Mesnevi'nin ilk beyitleri ile kastedilen ayrılıklardan şikâyet eden Ney ile insan özdeşleştirilmiş, Peygamber efendimizin bu Hadîs-i Şerif'i ile de Allah'a olan hasretliğimiz ve sevgimiz vurgulanmıştır. Geleneğimizde de ney açıldıktan sonra kamışın düzgün olması için at gübresine yatırılması, ehli tasavvuf tarafından at gübresinin dünyayı temsili olarak algılanır. Ney kamışının bu gübre içerisinde kaldığı zaman, dünyada çektiği ayrılık hasretine denk sayılır. Ney kamışı bu gübrede yatıp düzeldikten sonra tıpkı İnsan-ı Kâmil'in geçirdiği evreler temsil edilir. Burada ifade edilen tasvirlerden başka bir mana da ortaya çıkabilmektedir. Nasıl ki olgun insan yani İnsan-ı Kâmil sıfatı, mürşidin elinden geçmekle kazanılıyorsa, ney de mürşidi temsil edecek bir neyzenin üfleyişi ile oluşumunu tamamlamaktadır. Yani ney mürid, neyzen mürşid sıfatıyla sembolize edilebilir. Bu manalar sayesinde ney Mevlevî Ayinlerinde çok önemsenmiş, mukabele sürecinde de birden fazla neyzenin bulunması uygun görülmüştür. Ancak teknik açıdan incelendiğinde perde geçişleri ve dudak pozisyonları ile tonu kaybedilmeye müsait bir saz olan ney, toplu çalılarda, çok hassas kulağa sahip olan neyzenler tarafından icra edilmelidir. Aynı zamanda birlikte icra edilen her mûsikî topluluğunda görevlendirilen bir şefin, icra heyetini yönettiği görülmüştür. Bu görev mutribteki sazlar için neyzenbaşına, kudüm çalanlar ve okuyan ayinhanlar için ise kudümzenbaşına verilmiştir. İşte bu nedenler bir araya toplandığında, birden fazla neyzenin mukabele sürecinde bulunması, neyzenin taşınması gereken sıfatları en üst seviyede haiz olan bir neyzenin öncülüğünde ve yönetiminde olması hususu ile ayrıca mutribte neyler ve diğer sazlar arasındaki uyumun denetlenmesi açısından neyzenbaşılık makamının kurulduğu söylenebilir.

Neyzenbaşılık kavramının ne zaman oluşmaya başladığı hususunda ise tarihi kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamış olmakla beraber tarihi süreçlerden varsayım yapabilmekteyiz. Bu hususta Mevlevîliğin belli bir kural, kaide, edep ve erkân oturtulduğu tarihlerde, Mevlevîliği ve mûsikîsini incelediğimizde bestecisi ve tarihi bilinmeyen “Beste-i Kadim” adıyla anılan üç adet Mevlevî Ayinî (Hüseyinî, Dügâh ve Pençgâh makamlarında) bestelendiği gözlenmektedir. (Gölpınarlı, 1983, s.456) Tam mukabeleye göre bestelendiğinden ve Hüseyinî Ayin-î Şerif'inde Eflakî'nin “İy ki hezâr aferin bu nice sultan olur” mısralarıyla başlayan gazelinin bulunmasından dolayı bu dönemlerde bestelendiği tahmin edilmektedir. Bu sonuç ışığında neyzenbaşılığın ihtiyaç olunduğu tarihin de XIV. yy ve sonrası olduğu söylenebilir.

Mevlevîlikte Neyzenbaşılığın Fonksiyonu ve Kriterleri

Mevlevîlikte neyzenbaşılığın fonksiyonu ve kriterlerini tespit edebilmek için tarikatın organizasyon yapısını analiz etmek en önemli unsurlardan bir tanesidir. Tarihi süreçte bu bilgilere ulaşmak adına en önemli kaynaklarımızın, dergahlarda tutulan kayıtlar olduğu aşıkardır. Bu bağlamda teşkilatlanmasını tamamlamış, gelir merkezleri oluşturulmuş ve devlet müessesesi olmuş Mevlevîhaneler, belirli bir zümrenin içinde görev aldığı, bu görevlilerin geçimlerini vakfiyelerden elde ettikleri gelirlerle sağladığı çeşitli dergâhların vakıf kayıtlarında belgelenmiştir. Mevlevî dergâhlarında görev alan bu görevlilere “dergâh zabitanı” denmektedir. Dergâh zabitanı, dergâhın yönetilmesi, işleyişi ile alakalı hizmetleri gerçekleştiren kişilerden oluşmaktadır. Yönetim kademesi, Konya’da çelebi, başka tekkelerde ise şeyh tarafından temsil edilmektedir. Dervişleri yetiştiren, bu suretle manevi riyaseti temsil eden, Konya’da ser-tarıyk yahut tarikatçı dede denen kişidir. Diğer tekkelerde ise bu görev ser-tabbah (aşçı dede) denilen makamdaki kişi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunların dışında kazancı dede, halife dede, meydancı dede gibi makamlarda bulunan kişiler de dergâh edep ve erkânına göre çeşitli vazifelerle görevlendirilmişlerdir. Mevlevî tekkeleri aynı zamanda birer müzik yurdu olduğundan neyzen ve kudümzenbaşılar da tekke erkânından sayılmaktadırlar. Kudümzenbaşı muayyen gün ve gecelerde mukabelede kudümle usûl tutarak ayinhan ve ritmle eşlik eden mutribanı, neyzenbaşı ise Devr-i Veled’den önceki ve son selamdaki post taksimini yapar, aynı zamanda neyzenleri ve diğer enstrümanları yani icra heyetini idare eder ve bunların başı sayılırdı. Bu iki makamın en önemli görevi ayinhanlar ve neyzenler yetiştirmektir. (Gölpınarlı, 1983, s.396-397) Teşrifat sırasına göre neyzenbaşının mevkisi Aşçı Dede’den sonra gelmektedir. Sikkesine ensiz yeşil destar sarma hakkına sahiptir. (Dayıoğlu, 2003, s.41)

Bu bilgiler ışığında, Mevlevî dergâhında görevli bir neyzenbaşının en önemli fonksiyonlarından bir tanesi Mevlevîhanelerin işlerini takip etmek maksadıyla kurulan heyet (dergâh zabitanı) içerisinde bulunmak, dergâhta mûsikî eğitimi vermek ve mukabelede belirlenmiş, mukabele sürecindeki görevleri yerine getirmektir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus “dergâh zabitanı” denilen heyet içerisindeki görevli şahısların hepsinin, “dede” denilen bir unvan ile anılmasıdır. Dede, “Mevlevîlik’te ikrar verip bin bir gün hizmetini bitirdikten sonra çile çıkarmış, dervişlik pâyesine erişerek dergâhta hücre sahibi olmuş sâlîke” verilen addır. (Uludağ, 2007, C.9, s.74) Bin bir gün süren ve zorlu aşamaların olduğu “çile” sürecini tamamlayıp, nefsi duygulardan tamamen arınmış ve bu yola tamamen ait olan derviş, “hücrenişin” ve “hücregüzin” adına hak kazanır, yani hücre sahibi olur ve artık kendisine dede denir. Tekkede oturuyorsa kudretine ve bilgisine göre bu yola yeni intisap etmiş dervişlerle sohbet eder, muhibleri terbiyeyle meşgul olur, mesnevi okutur, müzik öğretir, ayin meşk ederdi. (Gölpınarlı, 1983, s.394-395)

Neyzenbaşına atfedilen görevleri incelediğimizde, neyzenbaşı olmanın en önemli kriterlerinden bir tanesi Mevlevî olmak ve bu erkân içerisinde “dede” sıfatına erişmek olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Santurî Ziya Bey’in de işaret ettiği gibi “neyzenbaşı olmak için Mevlevîhanelerde devamlı olarak bulunmak, gerekli yollardan geçerek “dedelik” makamına gelmek, XX. yy’la kadar neyzenbaşılarda aranılan ve görülmesi istenen bir özellik idi” şeklinde görüş belirtmiştir. Bu sebeple dönemin meşhur neyzeni Neyzen Salih Bey’i (Neyzen Salih Dede) dede olarak görmez. Santurî Ziya Bey sitemkâr sözlerle her ne kadar Bahariye ve Kasımpaşa Mevlevîhanelerinin neyzenbaşısı olsa da haftada iki gün mevlevîhaneye devamla ve haftada iki gün Mevlevî kıyafeti giymekle, Salih Bey’in “dede” olamayacağını ifade etmiştir. (Erguner, 2002, s.45)

Dergâhtaki vazifeleri gereği öncelikle, dergâhın idare edilmesi konusunda hizmetler veren neyzenbaşılık makamı, mukabele sürecinde ise Naat okunduktan sonra yapılan ney taksimi, Devr-i Veled bitiminde yapılan ve son semazenin hatt-ı istivadan yerine geçene kadarki süre içerisinde yapılan ney taksimi ve en son post taksimini yapma fonksiyonlarına sahiptir. Mukabelenin bitiminde şeyh efendinin posttan çıkarken, post ile kutup noktası arasına yürürken verdiği ilk selamı semazenbaşı, kutup noktasından semahanenin çıkışına



kadar yürürken verdiği ikinci selamı ise neyzenbaşı alır. Bu da neyzenbaşının fonksiyonlarından biridir. Aynı zamanda mutribin saz heyetinin idaresi konusunda vazifelendirildiği hususu da daha önceden belirtilmişti. Neyzenbaşının ayindeki işlevine baktığımızda temel görevinin taksim yapmak olduğunu görmekteyiz. Ney, yapısı, üflenış tarzı ve sahip olduğu mistik sesi sayesinde Türk Mûsikîsinde en önemli taksim sazlarından biridir. Taksim yapmanın ise çok büyük ustalık ve makam bilgisi gerektirdiği aşîkârdır. Doğal olarak buradaki kriter de iyi bir taksim yapmak ve engin bir mûsikî bilgisine sahip olmaktır diyebiliriz.

Bu bilgiler ışığında neyzenbaşılık makamının değerini göstermek adına bu makama erişmiş olan neyzenbaşların elde ettikleri gelirleri tespit etmek bizlere önemli bir veri sağlayacaktır. Zira günümüz kurum, işletme v.b. teşkilatlarda görev ile makamı belirleyecek en önemli unsur makama veya göreve biçilen paha ile doğru orantılı olduğu aşîkardır. Bu bağlamda ulaşabildiğimiz bazı Mevlevîhanelerin vakıf kayıtları incelendiğinde neyzenbaşının, asitane içerisinde en yüksek geliri ve yardımı alan dervişlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Bu kayıtları inceleyecek olursak;

Tablo 1

Gelibolu Mevlevîhanesi Vakıf Kayıtları (M. 1909)

İsmi	Târîh-i Vilâdeti	Çile Çıkardığı Mahal	Hidmete Ta'yîn Târîhi	Şehrî Aldığı Niyâz	Hidmetin Nev'i
Ali Rızâ Dede	Sene 1278	Gelibolu Mevlevîhânesi	sene 325	109 guruş	Ser-tabbâh
Ârif Efendi	1280	Girid Şeyhi Şemsî Dede-zâde çille-keş değildir	325	72	Mesnevî-hân
Osman Dede	1272	Gelibolu Mevlevîhânesi	325	54	Türbe-dâr
Hacı İbrahim Dede	1261	bu dahi	297	160	Ney-zenbaşı
İsmail Dede	1278	bu dahi	320	100	Neyzen-başı mu'âvini
Hâfız Cemal Dede	1230	bu dahi	327	100	Kudüm-zenbaşı ve du'â-gû
Hafız Süleyman Dede	1274	bu dahi	300	72	Na't-hân

Bu tablodan anlaşılacağı üzere 160 kuruşluk ödeme ile en yüksek geliri Neyzenbaşı Hacı İbrahim Dede almıştır. (Yazıcı, 2009, s. 137)

Bir başka kayıta ise Afyon Mevlevîhanesi vakfiyesinde 1918 ila 1921 yılında tutulmuş kayıtlar aşağıdaki gibidir; (Sarı, 2002, s.333-337)

Tablo 2

Afyon Mevlevîhanesi Vakfiye Kayıtları (M. 1918-1920)

HİZMET İSİMLERİ	GÖREVLİ İSİMLERİ	GURUŞ
Birinci İmam	Gümüş-zâde Bey Efendi	080
İkinci İmam	Mumcu-zâde Ahmed Efendi	100
Duacı	Müftî Hüseyin Efendi	060
Mesnevihanlık	Hasan Efendi	060
Müezzin	Müftî-zâde Kemal Efendi	120
Ser-tabbağlık	Şeyh Efendi-zâde Hayrullah Çelebi Efendi	400
Ser-neyzenlik	Feyzi Dede Efendi	250
Kazancılık	Derviş Yeğen Abdullah	070
Meydancılık	Derviş Süleyman	070
Bevvablık	Derviş Reşid	070
Bevvablık	Derviş Hacı Abdullah	070

HİZMET İSİMLERİ	GÖREVLİ İSİMLERİ	GURUŞ
Dervişana tedrisat vazifesi	Derviş Reşid	020
Ayinhanlık	Derviş Mehmed	070
Ayinhanlık	Siyahi Derviş Mehmed	070
Ayinhanlık	Çarçdan(?) Derviş Fehmi	060
Neyzen ve mu'şîr	Derviş Nûri	200
Neyzen	Derviş Ahmed	060
Hücrenişinler Derviş Mehmed, Derviş İsmail, Derviş Ferhad, Derviş İbrahim, Derviş Hilmi, Matbah Canı Derviş Hasan, Derviş İbrahim'in her birine 60'ar guruş		420
TOPLAM		2250

Tablo 3*Afyon Mevlevîhanesi Vakfiye Kayıtları (M. 1920-1921)*

HİZMET İSİMLERİ	GÖREVLİ İSİMLERİ	GURUŞ
Birinci imam	Gümüş-zâde Bekir Efendi	80
İkinci imam	Mumcu-zâde Ahmed Efendi	100
Duacı	Müfti Hüseyin Efendi	060
Mesnevîhânlık	Hasan Efendi	060
Müezzin	Müftî-zâde Mehmed? Efendi	120
Ser-tabbâğlık	Şeyh Efendi-zâde Hayrullah Çelebi Efendi	400
Ser-neyzenlik	Feyzi Dede Efendi	250
Kazancılık	Yahya Dede	070
Meydancılık	Alican Dede	070
Türbedarlık	Reşit Dede Efendi	120
Bevvâblik (Kapıcılık)	Hacı Abdullah Dede	070
Dervişlere tedrisât vazifesi	Reşid Dede Efendi	080
Ayinhanlık	Buruşalı Melimed Dede	070
Âyinhânlık	Siyâhî Mehmed Dede	070
Ayinhânlık	Çarçdan(?) Derviş Mehmed Fehmi	070
Neyzen ve Mu'şîr	Nuri Dede	200
Neyzen ve Mu'şîr	Ahmed Dede	060
Hücre-nışın olan Deniz Mehmed, Derviş Abdullah. Derviş Emin. Derviş Süleyman, ve Matbah Canı Derviş İbrahim'in herbirine 60'ar guruş		300
TOPLAM		2190

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere sertabbahlık makamından sonra en yüksek ücret neyzenbaşılık makamına bağışlanmıştır.

Bu vakıf kayıtlarından anlaşılacağı üzere neyzenbaşılık makamının fonksiyonları, Mevlevî dergâhlarında ücret açısından da önemsenmiş ve bu makama layık görülecek şekilde ya en yüksek ücret bağışlanmış ya da Sertabbah Dede'den sonra en yüksek ücret verilmiştir.

SONUÇ

Araştırmamızın temel konusunu teşkil eden neyzenbaşılık makamı, Mevlevîlikte en önemli makamlardan birisidir. Şüphesiz Hz. Mevlana'nın neye atfettiği kutsiyet, bu erkân içerisinde neyzenlere ve neyzenbaşılara da ulvî bir miras olarak aksettirilmiştir. Zira bu makama erişmek için ney üfleyen kişinin sazında en üst se-



viyede olması, ahlaki açıdan tarikat adabına uygun özelliklere sahip olması ve belki de bunların içerisinde en önemlisi “çile” denilen, binbir gün süren ve nefsi emarelerden sıyrılmak adına yapılan arınma uygulamasını gerçekleştiren kişi olması gerekmektedir. Mevlevîliğin neye verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda ayın icrası süresince bir neyzen ile yetinilmemiş (tıpkı dervişlikteki seyr-i sülûk benzeri), birden fazla ney üfleyeninin olması gerektiği kaynaklarda bildirilmiştir. Bu neyzenlerin idaresi ve diğer mutrib sazların idaresi de neyzenbaşılık makamına verilmiştir. Bunun yanında asitane adı verilen büyük dergâhlarda neyzenbaşılık makamına ait olan bir hücre de bağışlanmış, dergâha bağlı dedelerle birlikte neyzenbaşı da hücre sahibi olmuştur. Hücreye sahip olan neyzenbaşı aynı zamanda dergâhta neyzen yetiştirme bakımından da çok önemli bir sorumlulukla da vazifelendirilmiştir. Bu sayede yüzyıllar boyunca çok değerli neyzenler yetiştirilmiş, neyzenbaşı olan kişiler kültürümüze ve mûsikîmize katkıda bulunan en önemli kişiler arasında en üst sıralara yükselmiştir. Tabii ki neyzenbaşılara yüklenen bu misyon ve değer onların gelirlerine de yansımış, vakfiyelerde tutulan kayıtlar incelendiğinde en yüksek ücretin ya da niyazın neyzenbaşılara verildiği ortaya çıkmıştır. Bu durum neyzenbaşılık makamının ne kadar önemli bir makam olduğunu gösterme açısından çok önemlidir.

Günümüz Mevlevî mukabelelerinde ise teşkilat olarak tarikatların bulunmaması, bazı vakıf veya dernek çatısı altında faaliyet gösteren fakat ancak erkân devam ettiren ve bu mukabelelerde görev alan ve neyzenbaşı olarak temsil edilen makamda bulunan neyzenlerimiz, bu kutsal makamın ancak icra ve edep fonksiyonları ile değerlendirilebilmekte, sadece gelenek itibarı ile neyzenbaşı olabilmenin gerekliliğini yerine getirebilme çabası içerisinde olmaktadır.



Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Emre Işık (Öğretim Görevlisi)
Author Details	¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Türkiye
	0009-0007-0644-3952 emre.isik@istanbul.edu.tr

Kaynakça | References

- Ayvazoğlu, B. (2008). *Ney'in Sırrı*. Kapı Yayınları.
- Dayıoğlu, S. (2003). *Galata Mevlevîhanesi*. Yeni Avrasya Yayınları.
- Erguner, S. (2002). *Ney Metodu*. Erguner Müzik.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*. İnkılâp ve Aka Yayınevi.
- İnançer, T. (2014). *Dinle Ney'den Manevi Sohbetleri*. Sufi Kitap.
- Küçük, S. (2000). *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi). İstanbul.
- Öztuna Yılmaz, M. (1990). *Neyzenbaşı. Türk mûsikîsi kavram ve terimleri ansiklopedisi*. Ankara.
- Sarı, M., Eravcı, M., Ilgar, Y., Karazeybek, M., & Daşdemir, L. (2002). *Sultan Divanî ve Afyon Karahisar'da Mevlevîlik*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Sühreverdi, E. H. Ş. (1999). *Avarifü'l-meârif* (Dr. Dilaver Selvi, Çev.). Semerkand Yayınları.





Uludağ, S. (2007). Dede. *TDV İslam ansiklopedisi* (Cilt 9). İstanbul.

Yazıcı, G. E. (2009). *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da mevlevîlik*. Çanakkale Kitaplığı.

